

ODENSE TEATER

1011

Henrik og Pernille

Af Ludvig Holberg

Skolemateriale

HENRIK OG PERNILLE

Af Ludvig Holberg, nyskrevet af Bent Holm

Spillested:

Værkstedet, Jernbanegade 21, Odense C

Spilleperiode:

9. september - 9. oktober 2010

Isenesættelse:

Jens August Wille

Scenografi:

Camilla Bjørnvad

Medvirkende:

Henrik	Peder Dahlgaard
Pernille	Malene Melsen
Leander	Michael Grønnemose
Leonora	Lila Nobel Mehabil
Magdelone	Mette Maria Ahrenkiel
Jeronimus	Kurt Dreyer
Arv	Claus Riis Østergaard
Leonard	Mikkel Bay Mortensen
Notar	Mogens Rex

Indholdsfortegnelse

Indledning	4
Handling og persongalleri	5
Det skal være sjovt, men det betyder ikke at man ikke kan lære noget	6
Interview med scenograf Camilla Bjørnvad	8
Millionøsemetoden	11
Illusion og virkelighed	12
Ludvig Holbergs liv og virke	14
Holbergs teater	17
Holberg og hans inspirationskilder	17
Holbergs personer og deres navne	18
Uddrag af HENRIK OG PERNILLE	20

Indledning

Hermed skolematerialet til Ludvig Holbergs komedie HENRIK OG PERNILLE.

Materialet kan bruges som inspiration til forløb du selv kan udvikle, ligesom du kan vælge de dele du finder mest relevante for dine elever.

Her kan I får præsenteret karakterer og handling i stykket, læse interviews med instruktør og scenograf og få et indblik i tankerne bag forestillingen. Vi har desuden fået lov til at vise nogle af scenograf Camilla Bjørnvads kostumetegninger.

Kan man blive rig af at spille rig? Det tror forfatterne bag bogen MILLIONØSEMETODEN for eksempel. Hvad tror I?

Dramaturg og forfatter, Bent Holm, er manden bag den nyskrivning som denne udgave af HENRIK OG PERNILLE er. Vi bringer uddrag af Bent Holms egne betragtninger om nyskrivningen som oprindeligt blev lavet til Aarhus Teater.

I kan også læse om Ludvig Holberg og hans liv.

Desuden bringer vi et uddrag af stykket.

Desuden er der efter de fleste afsnit nogle arbejds-

spørgsmål der kan bruges til at komme ind i stoffet.

Vi håber, at materialet kan inspirere til arbejdet med forestillingen.

God fornøjelse

Dette skolemateriale er skrevet af Odense Teater, Lars Maarup, John Bøttiger og Peter Krogh-Sørensen. De tre sidstnævnte er repræsentanter for uddannelsesinstitutioner, som arbejder for Odense Teater i Skolekontakten. Skolekontakten er et udvalg under Odense Teater, der består af lærerrepræsentanter for forskellige områder indenfor skoler og gymnasiale uddannelser. Skolekontakten vejleder Odense Teater i spørgsmål angående skoler, uddannelsesinstitutioner og unge i teatret.

Hvis du har kommentarer eller spørgsmål til materialet er du velkommen til at kontakte kommunikationsmedarbejder Line Hede Simonsen i Odense Teaters Presseafdeling på line@odenseteater.dk eller pr. telefon 63139253.

Handling

Når katten er ude, danser musene på bordet. To tjenestefolk, Henrik og Pernille, har hver især fået den idé at give sig ud for deres herskaber. I lykkelig indbildning planlægger de to forklædte et lynbryllup, begge overbevist om, at de har skudt papegøjen og fundet en velhavende ægtefælle.

De kindkysser, spiller rige og umådeligt forelskede for alle pengene. Først da vielsen er forrettet, opdager de fejltagelsen.

Samtidig får den ene forvikling og forveksling efter den anden jorden til at ryste under dem, især da deres respektive herre og frøken blander sig i spillet. De to skulle nemlig have haft hinanden, men Henrik og Pernilles maskerade er ved at få det hele til at ramle.

Dette lille mesterværk af Holberg fra 1724 viser menneskets uimodståelige trang til at pynte sig med lånte fjer, og var ifølge Holberg selv hans mest velkomponerede komedie. Som han skrev: "Der fremtræder ikke en eneste person på skuepladsen, uden just på den tid og ligesom udi det samme øjeblik han ventes."

Det skal være sjovt, men det betyder ikke at man ikke kan lære noget

Samtale med instruktør Jens August Wille

Kan du kort beskrive handlingen i HENRIK OG PERNILLE?

- De to tjenestefolk Henrik og Pernille er alene hjemme i deres herskabers byhuse og låner deres respektive herskabers tøj. Ja, de låner faktisk deres bryllupstøj. De charmerer hinanden til at indgå ægteskab uden at vide, at den anden også er forklædt som rig, og opdager først for sent, at de har giftet sig med en som er lige så fattig som dem selv.

- Hele deres leg med forklædning er udgangspunktet for komedien, og den skaber alle de intriger, som driver den frem. Herskaberne, Leander og Leonora, kommer til byen og tror fejlagtigt, at deres respektive kommende ægtefæller har giftet sig med en anden. Det fremkalder også stærke reaktioner hos Leonoras far og så videre. Henrik og Pernilles forklædninger sætter lus i skindpelsen og er lige ved at ødelægge deres herskabers alliance. De truer systemet, som er tæt på at bryde sammen. Men alt ender godt til sidst. Leander og Leonora får i hvert fald hinanden. Og det gør Henrik og Pernille også, og det må de så leve med.

Hvad er i dine øjne de centrale omdrejningspunkter i stykket?

- Det er en meget veldrejet komedie. Holberg ville gerne oplyse og gøre folk klogere samtidig med at han morede. Og det er også mit udgangspunkt. Det har aldrig været meningen at det skulle være en indviklet historie!

Men det betyder ikke, at der ikke også ligger en masse interessante lag i forestillingen. Holberg havde et godt blik for menneskets svagheder og fejlbarlige menneskelighed. I HENRIK OG PERNILLE er det menneskets evige lyst til at springe over, hvor gærdet er lavest og opnå hurtig succes, han har taget fat i. Holberg rejser spørgsmålet om, hvor langt man kan nå med illusionen eller løggen.

Det er ufornuftigt at lyve, men verden vil måske gerne bedrages? Og hvis man er rigtig god til det, kan man måske nå langt med at forstille sig.

-Holberg er ikke nødvendigvis moralsk omkring menneskets lyst til at spille finere end det er. Vi prøver vel allesammen, at puste os lidt op og gøre os en lille smule bedre og rigere end vi egentlig er. Den materielle velstand betyder meget i vores nutid. Adler penge? Det er nogle relevante spørgsmål at stille sig selv.

-Selvom Henrik og Pernilles dobbeltspil ikke lykkes for dem, så har de fået bragt nogle spørgsmål frem i lyset. Manges illusioner er bristet, da de står afpillede tilbage uden illusionen, kun med sig selv i undertøj, klædt af til skindet. Måske har alle lært noget af at blive rodet ind i deres forvekslingskomedie.

Har I moderniseret stykket?

- Ikke meget. Jeg synes, at folk selv skal have lov til at drage de paralleller, der er til nutiden. Men sproget er nænsomt fornyet på den måde, at der helst ikke skal være for mange forståelsesmæssige knaster. Sproget skal være klart og ligetil. Det er meningen, at publikum uden problemer skal kunne forstå, hvad der foregår. De skal kunne more sig og måske blive klogere samtidig.

Hvad betyder det at I spiller forestillingen på en forholdsvis lille scene som værkstedet?

- Det lille rum betyder, at man kan lege med hvordan det store spil virker tæt på, og kontrasterne kan blive tydelige. Vi leger med at bruge hele salen, også der hvor publikum sidder, som en del af illusionen blandt andet til exitter og entréer. Vi leger også med størrelsesforholdene i de overdimensionerede scenografiske elementer, der gør at menneskene kommer til at virke små i forhold til den store by, de befinder sig i.

Hvad er stykkets styrke?

- Det er meget veldrejet uden dikkedarer og om-svøb. Men samtidig har det også den nødvendige galskab, der gør at det bliver interessant.

Arbejdsspørgsmål:

1. Se nærmere på de følgende citater og tænk over hvad du synes de handler om og om de to udsagn er rigtige?

“Man kan ikke købe kærlighed for penge, men man kan få noget der ligner” Simon Spies

Citat fra manus Henriks replik s. 46.

Henrik

“Hvis jeg fráfifler en fornem herre alle hans besiddelser, bliver jeg straks fornemmere end han, selvom han beholder sin titel og jeg kun hedder Henrik.”

Arv

“Du bliver da ikke adelig af den grund”

Henrik

“Jo for hvis jeg og den herre så kom til et selskab sammen, så gav værten nok herren det fornemste sæde, men mig den mageligste stol. Når en kapun skulle parteres, fik herren nok det første stykke, men det var enten halsen eller ryggen, mens jeg fik serveret sidst og fik brystet. Så for sin titels skyld fik herren komplimenter, mens jeg fik ordentlig behandling, solid ære på grund af mine besiddelser og fordi jeg kunne traktere værten dobbelt så godt. Er man med andre ord mest, hvis man nyder den mest solide ære, så er en rig håndværksmand altid fornemmere end en fattig adelsmand. Den

ene er titulært fornem, den anden virkeligt fornem. Derfor, Arv, hvis jeg får flere penge end min herre i tilgift med denne frøken, så bliver jeg faktisk fornemmere end han. Derfor må du og andre fra nu af behandle mig på en anden fod.”

2. Kan du komme i tanke om nogle nutidige personer, der er sluppet godt fra at føre omverdenen bag lyset? I hvert fald i en tid?

3. Hvad synes du det betyder at forestillingen spiller på en lille scene?

4. Prøv at lægge mærke til, om du kan fornemme på skuespillernes måde at spille på, at de spiller i et lille lokale.

Interview med scenograf Camilla Bjørnvad

Hvad har det betydet, at forestillingen HENRIK OG PERNILLE skal spille på en lille scene som Værkstedet? Og kan du beskrive scenografien i store træk?

- HENRIK OG PERNILLE skal spille på Odense Teaters intime scene Værkstedet. Det er en komedie, så man kan godt tillade sig at lege lidt med det overdrevne og absurde. Scenografisk har vi gjort det ved at lege med størrelsesforholdene. Scenerummet er udformet som en gade med nogle overdimensionerede rendesten eller brosten. Det ligner en deadend i byen, en blindgyde. Baggrunden er sådan en typisk storbymur eller væg, hvor stenene også er forstørrede. Vi bruger også publikumsrummet til skuespillerentréer og exitter, hvilket involverer publikum.

- Jeg har placeret scenografien sådan, at vi spiller på langs med rummet. Det passer med at hele handlingen faktisk foregår på gaden. Jeg har fokuseret på, at stykket handler om at ville være noget, man ikke er. I Holbergs kontekst handler det om at lade som om, man er rig, selvom man er fattig. Parallellerne til vores egen tid er mange: X-Factor, Stein Bagger og den slags. Moralen er i mine øjne,

at man kun kan blive noget andet, end det man er, ved at tage udgangspunkt i sig selv.

- Når man spiller på en lille scene som Værkstedet, specielt når det er en forestilling med så mange medvirkende som HENRIK OG PERNILLE, er detaljerne vigtige på en anden måde end på Store Scene. Man skal male med lidt mindre pensel og tænke over, at publikum er tæt på kostumerne og vil lægge mærke til detaljer og materialer på en anden måde.

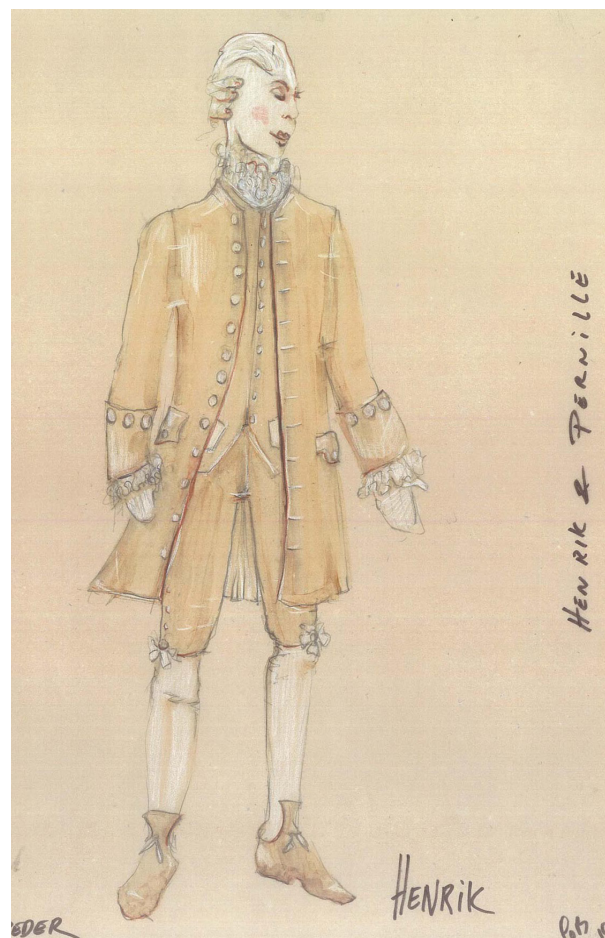
- Jeg synes, at komediegenren indbyder til at man gerne må lege lidt. Jeg har forsøgt at skærpe kontrasterne. Der er stor forskel på den måde overklasse og underklasse går klædt. Overklassens fine tøjs lethed og sarte farver giver en stærk kontrast til det rå og overdimensionerede byrum. Rendestenen er våd og sort og kan gøre alt det fine, sarte tøj beskidt.

- Vi har valgt at bruge rokokoen som inspiration: Pynt for pyntens skyld. Det vil sige, det er ikke historisk korrekt, men en moderne og fri fortolkning af rokokoen. Jeg har prøvet at gå ind i hvad essensen af rokoko er, og lavet en moderniseret version.

- Tjenestefolkene, som er vant til livet i rendestenen, har sort tøj på, der ikke bliver så let beskidt. Damernes skørter er korte og i det hele taget er deres stil lidt mere punkagtigt.

- De fine kjoler er lidt for lange og lidt for sarte i farverne til, at de bliver ved med at være fine. I det hele taget er Henrik og Pernilles tøj (som faktisk er deres herskabers bryllupstøj) konstrueret sådan, at det kan pilles fra hinanden og langsomt efterlade de to taskespillere mere og mere afpillede. Tilsidst ryger også parykkerne og de har nærmest kun undertøjet tilbage.

- Vi leger også med en dobbelthed i spillet. Nogle af de spillere, der ikke medvirker i en given scene, sætter sig måske og kigger på, hvad der foregår på scenen iklædt noget mere moderne tøj. På den måde opstår der en teaterleg i komedien.

Udvalgte kostumetegninger af scenograf Camilla Bjørnvad

Arbejdsspørgsmål

1. Prøv at lægge mærke til stilen i kostumerne og beskriv de forskellige stilarter og klasseforskellene, som kan læses i kostumerne.
2. Prøv at lægge mærke til detaljerne i kostumerne og beskriv dem nærmere.
3. Hvordan synes du det virker at scenografien er så rå i forhold til kostumerne?
4. Hvordan kunne du forestille dig at scenografien skulle se ud, hvis du selv skulle kreere den?

Millionøsemetoden

Uddrag fra Dagbladet Information onsdag 16. juni 2010 om Millionøsemetoden. Læs mere her: <http://www.millionøsemetoden.dk/>

"Skil dig af med de ting i hverdagen, der ikke bare emmer af millionøse, lyder de indledende råd fra millionøsemetoden.dk. "Det kan være, at du har en lampe. som emmer af 'jeg fortjener det bedste', eller måske har du en sofa, som stønner 'undskyld, jeg er her'" Det ydre spejler nemlig det indre, siger kvinderne på millionøsemetoden.dk

"Hvis du skal være rig, skal du føle dig rig" - er en af millionøsemetodens vigtigste læresætninger. "Kvantefysikerne har fundet beviser for, at lige tiltrækker lige. Så hvis du føler dig fattig, vil du højst sandsynligt tiltrække mere fattigdom. Det er blandt andet derfor, at de rige bliver rigere, og de fattige fattigere," siger kvinderne bag millionøsemetoden Kirsten Stendevad og Christine Eilvig.

Arbejdsspørgsmål

1. Tror du på, at man er hvad man ser ud til ?
2. Kan man blive rig ved at spille rig?

Illusion og virkelighed

Af Peter Krogh-Sørensen

Fra "Indledning" til nyskrivningen af Holberg, Henrik og Pernille. Januar 2006 af Bent Holm. Udgivet på forlaget Drama.

Spillet

En fundamental dynamik hos Holberg handler om spillet mellem illusion og fiktion. Lever man i et (selv)bedrag, en illusion; eller magter man bevidst at spille en rolle, skabe en fiktion? Holberg kredser manisk om illusionen som et grundvilkår. Hans skrifter vrirler med billeder af, at menneskene forveksler skyggen med legemet (med hilsen til Platons billede af "virkeligheden" som skygger på en hulevæg), de forveksler barken eller skallen med kernen, kåben eller skægget med manden, kostumet med identiteten eller kompetencen, trends og moder med substantielle kendsgerninger og sandheder osv. En af de stærkeste kræfter i verden er indbildningskraften. Man ser, hvad man ønsker at se. Som andre ser mig, sådan er jeg for dem. Holberg insisterer på i stort og småt at afsløre og udhænge faren og latterligheden ved illusionen, selvbedraget, den svigtende virkelighedsforbindelse, som forhold, der gør individet manipulerbart, dysfunktionelt og måske farligt. Han har herunder et skarpt, satirisk øje til spillet omkring status og

position, der giver sig absurde udslag. Som f.eks. at det er finere at gå på højre side end på venstre. I et latinsk epigram siger han i oversættelse: "Ved titler ruiner't blev mangan borgermand/ Han stodder blev, men går dog på den højre side!/ Den højre! ja, hvad er mer' kejtet, gad jeg vide." Det er kontrasten mellem fattigdom og fornemhed, der her fremdrages - og latterliggøres. Manden har købt sig fattig på fine titler og kun vundet et meningsløst og upraktisk privilegium. "Det er jo da naturligt, at et menneske søger sin lykke"

Alt dette handler om at søge lykken, socialt, økonomisk, seksuelt, at komme frem, op, ind. Rollespil spiller en stor rolle hos Holberg. Den bevidste spiller har et forspring for de andre. Med mindre han/hun, som i Henrik og Pernille, løber ind i en mod-spiller. Så går der kludder i begreberne. Hvad er fiktion og hvad er illusion?

Denne flaksen mellem fiktioner og illusioner ligger under hele spillet i komedien. Både eksemplet i forrige afsnit med den fattig-fine mand, der går på den fornemme højre side, og den rige, der styrker sin stilling ved at diske op, indgår direkte i Henriks betragtninger, da han skal forklare verdens indretning for Arv i 1,19. Arv håner Henrik: selv om han bliver rig, bliver han af den grund ikke fornem. Han er stadig lakaj af fødsel. Det er helt forkert, svarer Henrik. Kommer han i virkelig velstand, vil verden behandle ham som en fornem-

mere mand end hans herre. Han er helt igennem usentimental.

Nyskrivningen

Denne nyskrivning af Henrik og Pernille er blevet til som led i det, der efterhånden udviklede sig til at blive et udforskningsprojekt omkring Holbergtekster på Aarhus Teater. Projektet har hele tiden gået ud på at skære ind til benet, tage ordet på ordet, rense gammeldags hyggefernis af og se på, hvad forfatteren egentlig tumler med af seriøse problemstillinger bag den komiske facade.

Det har i høj grad handlet om at gå til andre dele af forfatterskabet, f.eks. de historiske eller filosofiske, for at få indtryk af de grundlæggende irriteringer, brudflader og disharmonier; og om at researche i datiden for at få etableret et historisk forståelsesmæssigt landskab, som kunne pege på forskellige mulige læsninger i nutidig sammenhæng - man kan tale om "rekontekstualisering", med en term fra historisk-litterær analysemetode. Alt sammen for at komme bag om de tykke lag af konvention, der principielt dækker for teksternes kontroversialitet og radikalitet og derved for deres moderne potentialer.

Af samme grund er der i denne tekstversionering foretaget en gennemgribende sproglig operation, hvor f.eks. elskede gammelmodige Holberg-klicheer som "mare", "min Troe", "hillemend" o.l. konsekvent er skåret bort og erstattet af mindre belastede vendinger, og tyngende bindeled som "thi" er fjernet - ligesom det heller ikke er tvin-

gende nødvendigt, at man absolut skal gå "ind udi Huuset". Man kan jo bare gå ind i det.

Der er ikke tale om en bearbejdelse i form af total omskrivning, mere om en nyskrivning - inklusive en slankning af replikkerne og regibemærkningerne - som ligger et sted mellem "oversættelse" og gendigtning, med henblik på forståelighed og på afdækning af diversiteten i stillejerne. Der er ikke foretaget strukturelle ændringer, bortset fra at originalens tre akter nu er ændret til to.

Sproget

Selve spillet, dels mellem karakterer, dels mellem virkeligheder, kommer i særlig grad til udtryk gennem sproget. Det handler om instrumenteringen af ordene, de varierede registre som udtryk for personernes mere eller mindre håndfaste greb om sig selv, hinanden og realiteterne. Det svinger mellem almindelig tale og melodramatiske udbrud og så passager med ordene "sat paa Skruer", når titelpersonerne i deres gensidige rollespil ifører sig en lånt sprogdragt, som de ikke evner at fylde ud. De fornemme personers nærmest arie-agtige retorik indebærer en stilistisk iscenesættelse - der dernæst krakelerer. Rollespil handler også om sociale roller og dermed om stil, som kan kollapse.

Sprogligt foregår spillet altså mellem dels jævn tale, dels nærmest aristokratisk tale og dels endelig mere eller mindre patetisk prætentios eller præcis tale. Men hvis den umiddelbare tale er blevet snørklet, går de registre og niveauer fløjt, og

og dermed en vigtig del af orkestreringen mellem de forskellige stemmer og tonarter, som karakterernes identiteter - sande, falske, indbildte og indbildske - hæftes op på. De næsten tre århundreder, der er gået, siden stykket blev skrevet, har som nævnt medført, at forskellene er udviskede. Hvad der én gang var umiddelbart tilgængeligt, kan nu være knirkende og knudret og derfor flyde i et med det retoriske eller prætentiose.

Som eksempel på originalens sprogform gives Henriks indledningsmonolog, som så kan sammenholdes med versioneringen:

HENRICH som Cavalier. Ha ha ha ha ha ha! Det gaaer rigtig an. Hun er fast. Hvad kand dog ikke de lumpne Klæer gjøre? Jeg har, min Troe, ikke haft andet Øjemerke end at harcelere lidt med min Herres Klæer og Eqvipage, og aldrig tænkt at gjøre min Lykke derved. Det gaaer mig ligesom Kullebrænderen, der iførte sig i en Doctor-Kiole for at lade sig hilse af Folk, og blev virkelig Doctor ved samme Narre-rie. Jeg blir virkelig Hanreder; Thi den gode Jomfrue er coqvete som en ævig Ulykke. Men hvad vil det siige? Jeg avancerer dog, nemlig fra en Slyngel til en fornemme Hanreder. Det meeste bestaaer derudi, at jeg kand holde gode Miner, og intet af det gamle Lakei-Væsen stikker frem, som kand røbe mig.

Lige så tydelig er på den anden side den sproglige spændstighed og energi som betydningsladet komponent. Nyskrivningen ligger derfor som antydnet et sted mellem "oversættelse" og gendigtning; den er med andre ord ikke nødvendigvis hundrede

procent tro mod originalen - men lægger sig i alle tilfælde i forlængelse af den. Som når "fast" i første linje gengives med "fuldstændig forgabt". Meningen er jo, at hun er "sikker" i betydningen, at hun "har bidt på krogen" - hun er med andre ord "forgabt". Valget har at gøre med et scenisk behov for umiddelbar dynamik og forståelighed, bl.a. under hensyn til, at det er det første, der overhovedet siges. Den versionerede udgave af samme passus ser sådan ud:

Henrik - Ha, ha, ha, ha, ha, ha! Det er utroligt! Hun er fuldstændig forgabt! Hvad kan de rådne klæder dog ikke gøre? Jeg har ved gud ikke haft andet i tankerne end lidt halløj med min herres klæder og ekvipage, jeg tænkte ikke på også at gøre min lykke. Det går mig ligesom manden i komedien, der tog en doktordragt på for at spille fin mand, og så endte som virkelig doktor. Jeg ender som virkelig hanrej. Den gode frøken er koket som et ondt år. Men hvad vil det sige? Jeg avancerer jo, fra stympet til fornem hanrej. Hovedsagen er at holde masken, så intet af det gamle lakajvæsen stikker frem og røber mig.

Arbejdsspørgsmål

1. Forklar hvad illusion og fiktion er?
2. Giv eksempler på oversættelse og gendigtning? Tænk på andre forfattere og deres værker.
3. "Man ser, hvad man ønsker at se. Som andre ser mig, sådan er jeg for dem." citat af Bent Holm. Nævn eksempler på det fra dig selv og dine kammerater?
4. Kan du finde nutidige eksempler på, at det skulle være finere at være placeret på højre side?
5. Læs Henriks indledningsmonolog på originalens sprogform og sammenlign med nudansk.
 - "gaaer" - Hvilke ændringer er der sket?
 - "kand" - Hvilken ændring er der sket?
 - "Klæer" - Hvilke ændringer er der sket?
 - "gjøre" - Hvilken ændring er der sket?
 - "Øjemerke" - Hvilke ændringer er der sket?
 - "Kiole" - Hvilke ændringer er der sket?
 - "ævig" - Hvilken ændring er der sket?

Ludvig Holbergs liv og virke

Baron Ludvig Holberg

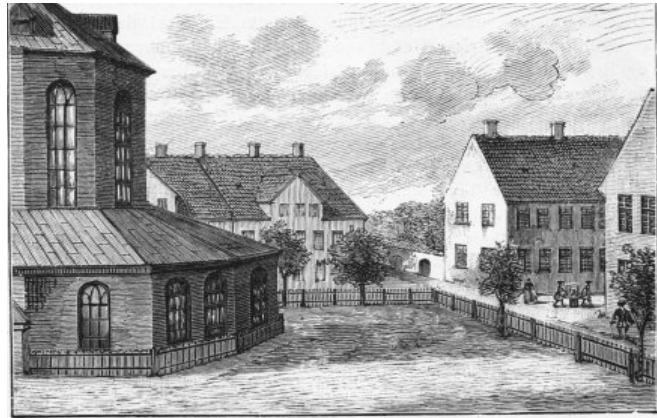
Af John Bøttiger

Holberg blev født i Bergen i 1684. På den tid var Norge en del af kongeriget Danmark-Norge. Om han skal regnes for norsk eller dansk digter, forfatter etc. er et spørgsmål, man kun i eftertidens nationalistiske perioder har beskæftiget sig med.

På Holbergs tid var det et rige, og København var dets naturlige centrum.

Holbergs far var officer, og familien var efter datidens forhold velhavende. Faderen døde, da Ludvig kun var et år gammel, og moderen ni år senere. Han kom derfor i pleje hos en onkel, der var købmand og formuende. Onklen bestemte, at Ludvig skulle følge i faderens fodspor som soldat. Men da han viste stor interesse for at læse og tilegne sig viden, ombestemte man sig, og han fik en huslærer. Som 17-årig drog Holberg til København, blev optaget på universitetet og måtte herefter klare sig selv.

Holberg brugte naturligvis en stor del af sin tid på sin akademiske løbebane. Han foretog adskillige studie-/dannelsesrejser til Holland, England, Tyskland, Italien og Frankrig og fik således et godt indblik i, hvad der rørte sig i datidens Europa. Han fik ansættelse ved universitetet og senere et løfte af Frederik den 4. om et professorat. Nogle professorater var bedre betalt end andre. Derfor fik man som regel først tildelt et ringere betalt fagområde, hvorefter man senere kunne håbe på et mere indbringende embede. Man begyndte nødvendigvis ikke inden for et område, hvor man havde særlig megen fagkundskab. Holberg måtte derfor først igennem et professorat i metafysik, derefter i latinsk digtning, før han endelig fik historie som sit område (1730). Han var universitetets rektor 1735-1736. I årene fra 1736 til sin fratrædelse i 1751 administrerede Holberg Københavns Universitets

Holbergs professorbolig i Fiolstræde

Holbergs engagement indskrænkede sig ikke kun til det akademiske område. Professorgagen, salget af egne bøger kombineret med en nøjsom ungkarletilværelse gjorde ham i stand til at købe godset Brorupgård ved Slagelse i 1740, og fem år senere desuden godset Terløsegård ved Sorø. Han blev hermed en meget stor jordbesidder i området. Da Holberg ikke havde naturlige arvinger og samtidig ønskede at opnå en adelig titel, besluttede han at testamentere det meste af sit gods til Sorø Akademi for på denne måde at opnå kongens goodwill. Frederik den 5. ønskede brændende at reetablere Sorø Akademi, men manglede pengene. Ludvig Holberg blev adlet som baron, hans besiddelser fik status af baroni, han fik gravplads i kirken, og kongen fik sit

akademi. Frederik V's Akademi åbnede i 1747. Den dag i dag tager de nybagte studenter fra Sorø Akademi til København for at bekrænse Holbergstatuen foran det Kongelige Teater for på den måde at hylde Sorø Akademis velgører og oplysningstidens store skikkelse.

Men grunden til at alle danskere i dag kender Ludvig Holberg, skyldes først og fremmest hans mange komedier, som han begyndte sin produktion af i 1720. Denne del af Holbergs virke er imidlertid omtalt andetsteds.

Ved siden af de nævnte engagementer var Holberg igennem hele livet en flittig forfatter, både af faglitteratur og skønlitteratur. Han nøjedes ikke kun med at skrive bøgerne, men var også sin egen forlægger og boghandler. Holberg omtales ofte som den danske litteraturs fader, og hans tekster giver os et glimrende billede af hans tid. Holberg er oplysningstidens mand i Danmark, og hans betydning for dansk åndsliv kan ikke overvurderes. Den sunde fornuft krydret med humor, tolerance og satire kendetegner hele hans forfattervirksomhed, og ikke blot de kendte komedier. Hans skønlitterære forfatterskab er - udover hans komedier, naturligvis - især husket for epistlerne og romanen "Niels Klims Underjordiske Rejse".

Epistlerne

En epistel er et brev skrevet til unavngiven person, med andre ord til alle. Holbergs epistler er fortrins-

vis forfattet i hans sidste år, og emnerne er mange. Epistlerne beskæftiger sig med dagligdags ting, personlige interesser og aversioner, religion, tolerance, kvindens stilling, ytringsfrihed, moralske værdier etc. Der var ingen ende på, hvilke emner han kastede sig over. Fælles for alle var dog, at han ønskede at få læseren til at være kritisk, tænke selvstændigt og sætte spørgsmålstejn ved konventionerne. Hans forfatterskab var et stort dannelsesprojekt. Han troede på menneskets åndelige ressourcer (1716): "Menneskets herlighed frem for de umælende dyr kan ses af, at det er begavet med en fornuftig sjæl med et herligt lys til at sætte sig ind i og bedømme en sag."

Undervisningen på universitetet fik også et ord med på vejen. Han fandt den altdominerende udenadslære meget lidt givende og ønskede et undervisningsforum, hvor de studerende kunne stille spørgsmål, så universitetet kunne blive stedet, hvor folk diskuterede og fornuftens argumenter var afgørende. Holberg var på mange måder forud for sin tid, fx argumenterer han flere steder i sit forfatterskab for, at kvinderne bør have en anden status, da deres hoveder absolut ikke er ringere end mændenes. Holberg skriver i en epistel, at kvinden, pga. graviditet etc., måske er hindret i at arbejde seks uger om året. Men til gengæld er der masser af mænd, der grundet mangel på et godt hoved er uegnet hele året. Et andet sted skriver han, at manden godt nok er kvinden fysisk overlegen, men at man af den grund ikke skal regne manden for den klogeste. Måske

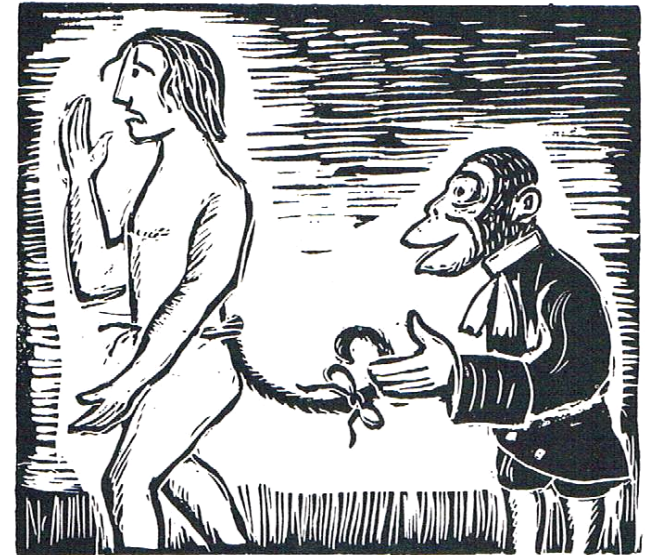
er det naturens mening, at kvinden skal tage sig af tankevirkomheden, og manden af det fysiske arbejde.

Niels Klim

Holberg fik med den satiriske roman om Niels Klim sit internationale gennembrud. Romanen blev skrevet på latin og udgivet i Leipzig. På den måde håbede Holberg at undgå den hjemlige censur og samtidig få en international læserskare. Romanen handler om en ung mand, Niels Klim, der falder ned i et hul nær ved Bergen. Han lander på firmanentet, en underjordisk verden med flere lande, som han besøger og på den måde lærer, hvordan de forskellige samfund er indrettet, og hvordan deres indbyggere tænker og tror. Romanen indeholder både utopiske og dystopiske elementer, da han både beskriver idealsamfund og skræmmebilleder. Holbergs forbillede i genren er engelske Thomas More, som i 1516 skrev Utopia – en beskrivelse af et idealsamfund. Bogen var en kritik af det engelske samfund, og den engelske konge lod ham fængsle og henrette. Man kan derfor godt forstå, at Holberg valgte et udgivelsessted langt fra Danmark for ikke at træde den enevældige danske konge over tæerne. Også den engelske præst Jonathan Swift anvendte utopigenren og skrev den samfundskritiske roman "Gullivers Rejse". Romanen indeholdt en stærk kritik af England anno 1726. Det er ret sjovt, at bogen af mange i dag regnes for en hyggelig børnebog.

Holberg lader på samme måde som Swift sin hovedperson besøge flere samfundstyper. Det land, der opfylder Holbergs ideal af en stat, hedder Potu (Utop(ia) stavet bagfra). Indbyggerne er træer, så der sker ingen forhastede beslutninger og fornuften er styrende for alle afgørelser. Kvinder har samme rettigheder som mænd, forbrydere straffes ikke, men søges resocialiseret, og landet har ytrings- og religionsfrihed. Alle reformer skal være velgennemtænkte og indføres forsigtigt.

Niels Klim besøger også Martinia, hvis beboere er aber. Holbergs beskrivelse af Martinia blev af samtiden opfattet som en karikatur af det danske samfund - her spiller fornuften ingen rolle. Aberne er meget kvikke, men ikke vise, da de aldrig giver sig tid til omtanke. I stedet for at lade fornuften råde, drejer det sig om manerer, det rigtige tøj, den korrekt pudrede paryk, om at indsmigre sig hos de rigtige aber, være med på de sidste modeluner osv. Niels Klim må således anskaffe sig en kunstig abehale for at begå sig blandt eliten. At "klæder skaber folk" er altså ikke noget nyt fænomen. Vore dages jagt på det rigtige tøj, mærke, brand, logo etc. har rødder langt tilbage i Danmarkshistorien. Måske ligger Baron Holberg i sin grav i Sorø Klosterkirke og smiler overbærende af, at vi ikke er kommet videre. Men baronen gør det med et glimt i øjet, naturligtvis.

Niels Klim får påsat den nødvendige abehale. Fra Hans Scherfigs tegneserie om Niels Klim

Utopi: (af græsk "ikke sted"), det perfekte, uopnåelige
Dystopi: ("dårligt sted"), det modsatte af utopi

Litteratur: Thorkild Borup Jensen: Ludvig Holberg, Dlf
Sigurd Højby: Holberg, Epistler og Moralske Tanker, Gyldendal
Thomas Bredsdorff: Den radikale Holberg, Rosinante
Sidsel Sander Mittet: Ludvig Holberg, Litteratursiden.dk
Hans Scherfig: Niels Klims Underjordiske Rejse, Sirius

Holbergs personer og deres navne

Af Lars Maarup

Holberg begyndte sin litterære karriere som alt andet end komediedigter. Så da han blev headhunted til Teateret i København måtte han se sig om efter inspiration, og fandt den mod syd – hos Molière, i Commedia dell'Arte-personogalleriet – og dermed fra det gamle græske og romerske teater.

Hans verden er – ligesom deres – hierarkisk opbygget: Man er født ind i en bestemt klasse, og der har man at blive. Man bukker for dem, der er over en, og man ringeagter dem, der er under.

Vi har den klassiske inddeling:

- De "voksne" (gamle), som ofte hedder Jeronimus og Magdalone
- De unge, som tit hedder Leander og Leonora
- Så er der en gruppe folk, der gerne vil være finere end de er: Herman von Bremen (Den politiske Kandestøber), Don Ranudo, Vielgeschrei (Den Stundesløse), Jean de France, Erasmus Montanus m.fl.
- Og endelig tjenerne: De vigtigste tjenere hedder gerne Henrik og Pernille – de er snusfornuftige, nede på jorden, og snedige nok til at løbe om hjørner med deres herskaber.

Mens Holberg altså lånte sine figurer, så gav han dem som regel et nyt navn – og navnene har sommetider sjove historier:

Don Ranudo (Don Ranudo): er en naragtig person; staves hans navn bagfra får man: O, du nar!

Erasmus Montanus (Erasmus Montanus): er den latiniserede form af Rasmus Berg (Bjerg).

Jeronimus (Flere komedier): er som type beslægtet med Pantalone i Commedia dell'Arte. Navnet kan stamme fra en oldkirkelig teolog.

Leander: (Flere komedier): Navnet betyder Løve-mand (Leon-andros), han var en helt i den græske mytologi.

Leonora: (Flere komedier): betyder 'lys', eller 'den lysende'.

Lucretia (Den Vægelsindede): var en dydig kvinde som blev forført, ifølge den romerske mytologi.

Magdalone (Flere komedier): Navnet beslægtet med Magdalene, som kendes fra Bibelen (Maria Magdalene).

Oldfux (Den Stundesløse): betyder 'gammel ræv'? Philemon (Det lykkelige skibbrud): betyder 'kærlig', 'den der elsker'

Rosiflengius (Det lykkelige skibbrud): Er et navn Holberg har fundet på; det betyder 'den der roser i flæng', dvs roser alle.

Stygotius (Jacob von Thyboe): En pedantisk magister, oprindelse ukendt.

Vielgeschrei (Den Stundesløse): Kommer af den tyske talemåde 'Viel Geschrei und wenig Wolle' – dvs meget skrigeri og kun lidt uld (sagde bonden da han

klippede sin so)

– Den Stundesløse taler meget og får kun udrettet lidt.

Holbergs teater

"Ved "Holbergs teater" må man forstå scenen i Lille Grønnegade (nu: Ny Adelgade), hvor Holbergs komedier opførtes i 1720'erne afvekslende med Molières og andres i dansk oversættelse. Det var det første teater i det danske sprog(...).

Holbergs (...) rolle i forbindelse med teatrets oprettelse står ikke ganske klar, men alt tyder på, at han (...) har modtaget opfordring til at skrive for det - og så er gået ind her på. (...) oversættelsen af franske stykker påbegyndtes, og Holberg overlod teatret sine første (fem) komedier. Den 23. september 1722 åbnedes skuepladsen med Molières "Gnieren", og to dage senere havde Holbergs "Den Politiske Kandstøber" premiere.

I de følgende år spillede teatret danske og oversatte stykker under skiftende konjunkturer. Økonomiske vanskeligheder forøgedes stadig, og 1728 måtte teatret lukke. Det var til ingen gavn, at Københavns brand samme år skånedes bygningen. Under Christian VI (1730-1746) forhindrede den religiøse pietisme de fleste offentlige forlystelser, også skuespillet. (...). Først under Frederik V (1746-1766) kunne den dramatiske kunst genopstå.

Efter at nogle midlertidige scener havde tjent til

forberedelse, kunne man 1748 åbne det permanente teater på Kongens Nytorv, der senere skulle blive Det Kongelige. De nye muligheder fik den aldrende Holberg til at genoptage komediedigtningen.”

(Uddrag af efterskrift af Jens Kr. Andersen i: "Ludvig Holberg: Seks komedier", Danske Klassikere, Borgen, 1994).

Arbejdsspørgsmål

1. Prøv at identificere de forskellige typer i HENRIK OG PERNILLE
2. Er der nogle overraskende karaktertræk, eller noget der ikke er som det plejer hos Holberg?
3. Prøv at beskrive de fire karakterer fra de efterfølgende uddrag. Hvad kendetegner dem? Hvordan ville du spille deres status og egenskaber?
4. Når du har set stykket kan du prøve at sammenligne dine optegnelser med den måde Odense Teaters skuespillere havde valgt at spille de forskellige figurer på.

Uddrag af HENRIK OG PERNILLE

1. akt
Scene 2

Arv. Henrik

ARV
Hvad fanden mon det er for en karl? Han er jo ikke rigtig vel forvaret.

HENRIK
For pokker, det er jo Arv, der kommer fra min herre på landet.

ARV
Hvis folk bar sig sådan ad hos os på landet, ville vi dømmе dem til at være gale, indtil de blev frikendt (af en domstol) i købstaden, hvor den slags er (mere) almindeligt udbredt.

HENRIK
Hør, hvem er det, der taler?

ARV
Det er mig.

HENRIK
Hvilken (/hvem) mig? Hvad er det for svar?

ARV
Det er mig, Arv.

HENRIK
Du må være en slyngel. Det kan man høre af dit navn. *Diable m'emporte, partout dans la France comment vous portez vous.* Forstår du fransk, din canaille?

ARV
Nej, jeg gør ikke.

HENRIK
Italiensk?

ARV
Heller ikke.

HENRIK
Spansk?

ARV
Nej.

HENRIK
Så er du jo værre end et dyr.

ARV
Nej, jeg forstår ikke noget af det, gode herre.

HENRIK
Gode herre? Hvad anser du mig for, din slyngel? Jeg er ikke god, jeg er fornem. Når du taler med en af dine kammerater, kan du sige: "min gode mand"

ARV
Om forladelse, fornemme herre! Jeg vidste minsæl ikke, (at) han ikke var god.

HENRIK
Nej (Næh), det er for gammeldags for folk af min stand. Hvor kommer du fra, om

man må spørge?

ARV

Jeg er tjener hos en ung herre, der hedder Leander.

HENRIK

Leander!? Hvor har den løjser (/sjover) fået det navn? Jeg hedder Leander.

ARV

Er den fornemme herre da også løjser (/en sjover) ?

HENRIK

Øh, ved du, hvad en løjser (/sjover) er?

ARV

Nej, gør ikke, men det må være noget fornemt, eftersom han siger, at min herre og han selv er det.

HENRIK

Vær du glad for, du ikke ved det. Men hvordan understår din herre sig i at føre det navn (gå og kalde sig) Leander? Hvis

jeg havde ham her, så kom det ham dyrt at stå. Dig vil jeg ofre på hans regning.

trækker sin kårde

ARV

på knæ

Ak, fornemme hr. løjser (/sjover) ! Spar mit liv. Jeg er kun min herres gårdskarl. Han har en tjener her i byen, jeg skal finde til herren - han er meget bedre at hævne sig på.

HENRIK

Hvor er den tjener? Hvad hedder han?

ARV

Han hedder Henrik, men han burde hedde skurk, det er en af de største rækkerknægte, jeg har mødt.

HENRIK

Ha, ha, ha, nu kan jeg ikke mere. Rejs dig op, Arv. Kan du ikke kende mig? Jeg er den Henrik, du taler så smigrende om.

ARV

Nej, så gid fanden tage dig, så bange du gjorde mig.

HENRIK

Og gid fanden tage dig, som du svinede mig til.

ARV

Dine gerninger viser, jeg ikke havde uret (/Og det gjorde jeg ret i) Hvordan pokker er du begyndt at te dig så tumpet i herrens klæder?

HENRIK

Arv! Du er jo en fattig karl, som ikke tjener ti rigsdaler om året ved dit arbejde?

ARV

Jeg tjener ti djævle, ikke ti rigsdaler.

HENRIK

Inden i aften skal du tjene halvtreds rigsdaler, hvis du holder gode miner og hjælper mig i mit projekt.

ARV

Hvordan pokker vil du skaffe halvtreds rigsdaler uden at stjæle dem?

HENRIK

Arv! Når du hører historien, vil du let kunne begribe det. Du ved, at Leander har sendt mig til byen for fjorten dage siden, for at sætte hans hus i stand, ansætte tjenere og en ny kusk, så alting kan være parat til at modtage hans brud.

ARV

Det ved jeg godt. Hvad er det for en frøken, han skal giftes med?

HENRIK

Der er ingen, der ved det, undtagen den anden tjener, Christoffer, som var med ham, da forbindelsen blev indgået. Så snart vor herre Leander kom hjem, sagde han: "Henrik! Jeg skal holde bryllup i byen inden fjorten dage. Du må straks rejse ind og sætte alting i stand, lade vognen pudse og ansætte et par tjenere, Christoffer snød mig på hjemvejen, og derfor har jeg fyret ham". Jeg var fræk og spurgte, hvem hans kæreste var. Men han smilede bare og sagde: "Det

er et kvindemenneske. Du skal nok få hende at se. Rejs kun straks til byen og se at få ordnet det, jeg har befalet". Jeg ansatte et par tjenere, en kusk og gjorde forskellige forberedelser, der vil glæde ham. Men da jeg jo på den måde havde hele hans hus (tjenere) og ekvipage til rådighed, fik jeg lyst til at føre mig frem, som en stor herre.

ARV

Det var da et forbandet indfald!

HENRIK

Det må du nok sige, Arv. Jeg kørte i karosse hver dag med to tjenere bagpå, i herrens bedste klæder. Jeg havde ved gud ikke anden tanke, end at følge den lyst, der var kommet over mig og mærke, hvordan det var (/er) at være fin og fornem.

ARV

Men blev kusken og tjenerne ved med at ville varte dig op?

HENRIK

Kusken og tjenerne ved ikke andet, end at jeg er herren selv.

ARV

Ha, ha, ha! Gid fanden havde dig! Den er god.

HENRIK

Hør nu videre, Arv. I huset derovre logerer en fremmed frøken fra landet. Hun hedder Leonora og er meget rig, hun fører sig i hvert fald frem som en prinsesse. Denne frøken har set mig nogle gange i min stads og er blevet (stærkt) forelsket i mig, - så voldsomt at hun har sat en kælling på at udforske mit hjerte. Den frøken har jeg har i sinde at holde bryllup med, allerede i aften. Kan du nu forstå det, Arv, hvordan jeg kan blive i stand til at forære dig halvtreds rigsdaler, ja, halvtreds rigsdaler til?

ARV

Er du fra forstanden? Henrik! Du kan blive hængt for det, når det kommer for en dag, hvem du er, og at du sådan har bedraget en fornem frøken.

HENRIK

Hør nu detaljerne, Arv! Jeg bedrager hende ikke, hun bedrager sig selv. Jeg har ikke haft fred for hende. Jeg har ikke givet mig

ud for at have midler eller at være af stand. Jeg har udelukkende sagt, at jeg bor i huset over for hendes. Hun løber efter mig, jeg løber ikke efter hende. Det er en pige, som med djævlens vold og magt vil giftes. Ja, hun flirter som et ondt år, og jeg bliver sikkert hanrej, men det gør ingenting: Jeg får så megen velstand gennem hende, at jeg kan bære mine horn med respekt og tilmed lade dem forgyldte.

ARV
Men at opføre sig sådan, det er jo bedragerisk forkert mod den frøken.

HENRIK
Arv! Du kender ikke denne bys folk. (Gid/ hvis jeg havde en daler for hver en stympet, hver en stodder, der her går i fløjel, da /så var jeg en rig mand.) Hvorfor pokker spørger hun sig ikke for, hvem jeg er? Hvorfor lader hun mig ikke være i fred? Jeg sværger på, jeg har aldrig givet hende anledning til noget som helst. Men den der anden kælling siger, hun er ved at revne af kærlighed, så det er (altså) udelukkende min person, hun er forelsket i. Jeg gør derfor en stor lykke helt uden fare.

ARV
Så kan jeg godt se, det går an. Ha, ha, ha!
Det var da en forbandet historie!

HENRIK
Arv, her har du min hånd på, at du skal få halvtreds rigsdaler i aften.

ARV
Et halvhundrede rigsdaler er værd at gøre en del tjenester for. Hvad vil du have, jeg skal gøre?

HENRIK
Ikke andet end at holde masken. Og så for øvrigt spille min skytte.

ARV
Det vil jeg gerne.

HENRIK
Men hvad er ellers dit ærinde i byen i dag?

ARV
Jeg skulle herind for at fortælle dig, at alting skal være parat. Herren kommer i dag.

HENRIK
Pokkers også! Hvad siger du? Kommer han til byen i dag, så har jeg dæleme travlt. Hør, Arv! Om en halv time skal jeg besøge min forelskede frøken. Så må du komme ind og spørge efter din herre Leander og aflevere et brev til mig.

ARV
Men hvad så når vores herre får (alt) det (her) tosseri at høre?

HENRIK
Han vil le. Tror du, min herre misunder mig min lykke? Hvis jeg ikke var sikker på hans godhed mod mig, havde jeg aldrig turdet gøre det. (Kom, lad os gå lidt hjem først.)

Scene 3

Pernille, Magdelone

PERNILLE
Jeg ser jo ingen, Magdelone!

MAGDELONE
Så må han være gået. Jeg så ham altså for

et øjeblik siden stå her uden for, og så løb jeg ind for at få fat i dig, Pernille.

PERNILLE

Åh, Magdelone, løb efter ham !

MAGDELONE

Nej, det duer ikke, Pernille! Alting med måde. Jo bedre du holder masken, jo mere sidder manden i saksen. Han skal nok komme til tiden, som han lovede mig. Klokkeren er kun lidt over ni.

Åh, du er heldig, Pernille. Fra ringe tjenestepige stiger du til sådan en velstand. Han er ganske vist lidt af en idiot, men ser ud til at have store midler.

PERNILLE

Jo dummere, jo bedre. For når min sande stand bliver kendt, så vil folk ikke kritisere mig for den her intrige, de vil kun le og sige: "Det var godt nok til idiot, han var ikke bedre værd, han kunne alligevel ikke have fået en frøken af sin egen stand (/slags)". Og det kan også ske, hans dumhed bliver en fordel (for mig), efter vi har giftet os. Når vi kvinder går efter kloge mænd, er det stik imod vores egen interesse. Det handler om

at have herredømmet. Det får vi kun med møje og besvær og efter lang tids intriger fra de kloge(re) mænd. De andre lover vi første dag underdanighed på ægteskabskontrakten, anden dag laver vi nogle tilføjelser i kontrakten, slår en streg over det hele tredje dag, har en finger med i regeringen den fjerde og sidder alene ved roret inden ugen er omme.

MAGDELONE

Jeg forstår det alt sammen.

PERNILLE

Hvis ikke han havde været dum ville jeg aldrig have vovet det, men da jeg mærkede, hvor (kæmpe-) stor en idiot, han var, fik jeg det indfald at føre mig frem som fornem (/fin dame) og benytte (mig af) min frøkens møbler, tøj og ekvipage.

MAGDELONE

Hvornår tror du, din frøken kommer til byen?

PERNILLE

I dag eller i morgen, jeg har nemlig ordre til at have alting parat til i dag. Kommer hun,

inden jeg bliver gift med min galan, så vil jeg sige det til hende, lige ud, at jeg står på tærsklen til en stor lykke, og at jeg derfor har brugt hendes klæder. Jeg er sikker på, hun ikke straffer mig, men holder gode minner og støtter mig i mit ønske.

MAGDELONE

Men Pernille hvem er det, din frøken skal giftes med?

PERNILLE

Aner det ikke. Da vi sidst var sammen her i byen, blev jeg syg og så måtte hun rejse hjem alene, men da jeg så var blevet rask igen og stod og skulle rejse hjem, fik jeg besked om, at frøkenen var forlovet og jeg fik ordre om at gøre alting parat, til de kommer. Men er det ikke en skytte, der kommer dér? Det er nok den fine herres.